

УДК 37(09):377(477)

Олена Ісаєва

начальник відділу дошкільної, інклюзивної освіти та соціального захисту
isaevaev2008@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6405-1427

Olena Isaeva

Head of the department of pre-school, inclusive education and social protection
isaevaev2008@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6405-1427

Департамент освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації
пр. Олександра Поля 1, м. Дніпро,
49004, Україна

Department of Education and Science of Dnipropetrovsk Regional State Administration
1, prospectus Alexander Pole, Dnipro,
49004, Ukraine

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF SPECIAL DEVELOPMENT IN THE NON-GALLERY UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто розвиток спеціальної освіти в Україні кінця ХХ на початку ХХІ століття. Здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку системи спеціальної освіти в незалежній Україні. Автор розкриває особливості розвитку та удосконалення системи спеціальної освіти в Україні шляхом аналізу, порівняння, систематизації та узагальнення. Автор розглядає основні тенденції сучасного реформування спеціальної освіти в Україні, а саме інклюзивну освіту як найбільш значущий інноваційний рух в освіті ХХ століття. Соціокультурні умови, що склалися в Україні в середині 90-х років потребували реформування системи освіти осіб з особливими потребами. Водночас, досвід зарубіжних країн, поданий через призму розуміння сучасних запитів спеціальної освіти в Україні, вдосконалення техніки і нових технологій стало вагомим підґрунтям для здійснення інноваційних «проривів» у подальшій розбудові системи освіти осіб з особливими потребами. Розпочався рух України до інклюзивної освіти.

Мета статті полягає в здійсненні історико-педагогічного аналізу розвитку системи спеціальної освіти в Україні. Автором в статті використовувались наступні методи: аналіз, порівняння та систематизація науково-методичних, вітчизняних та зарубіжних літературних джерел із спеціальної педагогіки та психології.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що суттєвого поступу набув окремий напрям здобуття освіти осіб з обмеженими можливостями – інклюзивне навчання. Повноцінна інтеграція осіб з обмеженими можливостями сьогодні можлива лише за умови

впровадження безперервного інклюзивного навчання та виховання. Проте, незважаючи на пошкваллення роботи із запровадження інклюзивної освіти й певні успіхи на цьому шляху, є чимало перешкод для її успішного розвитку. Водночас необхідно здійснити рішучі кроки для усунення перешкод в успішному розвитку інклюзивної освіти. Дослідження в цьому напрямі сприятимуть активізації науковців і практиків у пошуку і практичній реалізації ефективних підходів до впровадження варіативних освітніх маршрутів для осіб з особливими потребами та поступальній трансформації освіти цієї категорії дітей.

Ключові слова: спеціальна освіта, діти з особливими потребами, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання.

Abstract. The article deals with the development of special education in independent Ukraine. The purpose of the article is to carry out historical and pedagogical analysis of the development of the system of special education in the independent Ukraine. The author reveals the peculiarities of the development and improvement of the system of special education in Ukraine. For this purpose, they use methods of analysis, comparison, systematization and generalization. The author notes that Ukraine has not kept pace with other problems of the society on the way to building an independent democratic state. It also concerns the integration of people with disabilities into the society. For many years in Ukraine, most children with special needs have been educated in specialist institutions. They remained for them the traditional and the leading form of study.

The author considers the main tendencies of modern reform of special education in Ukraine. The largest of these is inclusive education. This is the most significant innovation movement in the education of the twentieth century.

The purpose of the article is to carry out a historical and pedagogical analysis of the development of the special education system in Ukraine. The author used the following methods in the article: analysis, comparison and systematization of scientific and methodological, domestic and foreign literary sources on special pedagogy and psychology.

Thus, the study shows that a separate area of education for people with disabilities - inclusive education - has made significant progress. Full integration of people with disabilities today is possible only with the introduction of continuous inclusive education and upbringing. However, despite the revival of inclusive education and some progress, there are many obstacles to its successful development. At the same time, decisive steps need to be taken to remove obstacles to the successful development of inclusive education. Research in this direction will contribute to the activation of scientists and practitioners in the search and practical implementation of effective approaches to the implementation of variable educational routes for people with special needs and the progressive transformation of education in this category of children.

Key words: special education, children with special needs, children with special educational needs, inclusive education, inclusive education.

Актуальність дослідження. В останні десятиліття серед науковців і практиків значно зріс інтерес до картини історико-педагогічного процесу в Україні як цілісного багатогранного явища. Це зумовлено фундаментальною перебудовою системи освіти в країні. Відтак, спеціальна освіта стає

інноваційною з огляду на сучасні тенденції розвитку теорії та практики. Нагальною вбачається необхідність аналізу, систематизації та узагальнення, встановлення зв'язків між всіма ланками системи навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами.

Розвиток спеціальної освіти в Україні безпосередньо пов'язаний із соціально-економічним та політичним устроєм країни, ціннісними орієнтаціями суспільства, законодавством у галузі освіти загалом та спеціальної зокрема, рівнем розвитку науки, взаємовпливом цих чинників з світовим історико-педагогічним процесом.

Розглядаючи систему освіти осіб з особливими потребами як цілісний феномен, аналізуючи сукупність періодів та етапів її розвитку, а також соціально-економічних, соціально-політичних та соціокультурних чинників, що впливали на перебіг цих процесів, можна охарактеризувати їх взаємозалежність та взаємозумовленість, що визначають якісні зміни в генезисі цієї системи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що питання опіки, навчання і виховання дітей з особливими потребами порушувалось на ранніх етапах розвитку спеціальної освіти. Вивченню історико-педагогічних аспектів становлення спеціальної освіти в Україні присвячено низку праць вітчизняних науковців Т. Берник, В. Бондар, І. Єременко, Х. Замський, В. Золотоверх, Н. Климко, С. Корнєв, Є. Линдіна, С. Миронова, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко, М. Шеремет та ін. Слід зазначити, що у своїх дослідженнях науковці висвітлили удосконалені існуючі засоби, форми, методи навчання, виховання та корекційну роботу з дітьми з різними порушеннями психофізичного розвитку, зокрема в змісті освіти (державні стандарти та програми навчання, авторські навчальні програми та

індивідуалізація освітнього процесу тощо), освітніх технологіях, а також значну увагу приділяли підготовці спеціалістів, здатних надавати якісні освітні послуги.

Сучасному розвитку спеціальної освіти в Україні присвячені дослідження В. Бондаря, В. Берзіня, Л. Борщевської, Л. Вавіної, О. Гаврилова, В. Засенка, А. Колупаєвої, О. Колишкіна, С. Миронової, В. Липи, Т. Сак, В. Синьова, М. Супруна, В. Тарасун, Л. Федорович, Л. Фомічової, О. Хохліної, А. Шевцова, В. Шевченка, М. Шеремет та ін.).

Найбільшого висвітлення у наукових джерелах набуло теоретико-методологічне обґрунтування діяльності спеціальних шкіл (В. Бондар, В. Засенко, Н. Засенко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.) та діяльності інклюзивних шкіл (А. Колупаєва, Ю. Найда, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко та ін.). Низка досліджень присвячена визначенню особливостей діяльності спеціальних дошкільних навчальних закладів (Л. Вавіна, Т. Дегтяренко, В. Золотоверх та ін.) та реабілітаційних установ (Н. Грабовенко, В. Ляшенко, В. Нечипоренко та ін.). В своїх роботах науковці акцентують увагу на першочергових завданнях щодо розвитку сучасної спеціальної освіти в Україні.

Вивчення наукових першоджерел дозволило встановити, що питання організації системи спеціальної освіти та організації навчального процесу й виховної роботи, зокрема, привертає увагу вітчизняних науковців. Проблема спеціального навчання дітей з порушеннями слуху була об'єктом досліджень Н. Байкіної, Л. Борщевської, Г. Замші, В. Засенка, Н. Засенко, С. Кульбіді, С. Литовченко, І. Ляхової, Т. Марчук, Л. Фомічової, М. Ярмаченка та ін.. Основними напрямками розв'язання проблеми навчання і виховання дітей з порушеннями зору займалися Н. Байкіна, Л. Вавіна, І. Гудим, В. Кемкіна,

В. Кобильченко, Т. Костенко, Л. Куненко, І. Моргуліс, С. Покутнєва, Т. Свиридюк, Є. Синьова, С. Федоренко, І. Чигринова та ін.

Дослідженнями історико-педагогічних аспектів становлення спеціальної освіти дітей з мовленнєвими порушеннями займалися Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Шеремет.

Пошук шляхів ефективного навчання дітей з розладами аутистичного спектра висвітлено в роботах Н. Байкіної, Я. Крет, Т. Скрипник, Д. Шульженко та ін. Провідні тенденції розвитку спеціальної освіти дітей із затримкою психічного розвитку (О. Бабяк, Н. Баташева, С. Конопляста, А. Обухівська, І. Омельченко, Л. Прохоренко, Т. Сак та ін.).

Історія спеціального навчання *дітей з порушеннями інтелектуального розвитку* в Україні досліджувалася В. Бондарем, І. Дмитрієвою, В. Золотоверх, В. Синьовим, М. Супруном, Н. Ярмолою та ін. При цьому наукові інтереси було спрямовано в першу чергу на навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Обґрунтовані та розроблені ними концептуальні засади спеціальної, інклюзивної освіти та реабілітології спряли розвитку сучасної спеціальної освіти в Україні.

Мета статті. Мета статті полягає в здійсненні історико-педагогічного аналізу розвитку системи спеціальної освіти в Україні.

Методи дослідження. В статті використовувались наступні методи: аналіз, порівняння та систематизація науково-методичних, вітчизняних та зарубіжних літературних джерел із спеціальної педагогіки та психології.

Результати дослідження. Основною тенденцією державної політики в країнах світу та Європейського союзу є толерантне ставлення до дітей з інвалідністю як до рівних членів суспільства, які мають однакові права та можливості на навчання, роботу, громадську діяльність тощо.

Політика європейських держав у сфері освіти визнає ефективним залучення дітей з особливими потребами до суспільного життя організацією інтегрованого та інклюзивного їх навчання разом з однолітками.

Питанню виховання та навчання цих дітей приділяють велику увагу науковці всіх країн світу. Ідеологія та успіхи в розв'язанні проблем людей з інвалідністю всіх розвинених країн полягають в інтегративному підході: об'єднання зусиль держави, громадськості, релігійних організацій.

Варто наголосити, що навчання дітей у спеціальних закладах дуже часто заважає їх соціальній інтеграції у суспільство. Навчання ж дітей у класі з нормотиповими учнями позитивно впливає на процес соціалізації особистості, розвиває її навички та вміння (Кравченко, 2016: 364-365). Як свідчать результати досліджень, інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах проходить більш успішно у молодших класах. У середніх класах вже виникають серйозні труднощі. По-перше, через спеціальне навчання. По-друге, через різну організацію освітнього процесу. По-третє, через недостатній рівень професіоналізму викладачів, низьку ефективність процесу навчання (Кравченко, 2016: 364-365).

Упродовж багатьох років в Україні більшість дітей з особливими потребами здобували освіту в спеціальних закладах, які й нині залишаються для них традиційною та провідною формою навчання. Досвід функціонування спеціальних закладів в Україні свідчить про значні досягнення, які мають ці освітні осередки. До них належать: створення в спеціальних навчальних закладах достатньої матеріальної бази, забезпечення відповідних умов для надання корекційної допомоги, організацію професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку. У спеціальних закладах діти з особливими потребами здобувають освіту, яка спрямована на одержання знань з основ наук, вдосконалення особистісних якостей, корекцію порушень розвитку й

подальшу соціалізацію. Корекційні заняття забезпечують не лише виправлення порушень психо-фізичного розвитку, а й забезпечують вплив на особистість загалом для досягнення позитивних результатів у навчанні, вихованні та інтеграції в суспільство.

Однак, поряд із незаперечними позитивами варто виокремити суттєві недоліки сучасної системи спеціальної освіти, з-поміж них такі:

- її уніфікованість, що унеможлиблює забезпечення освітніх потреб усіх учнів, які мають особливості психофізичного розвитку, заважає впроваджувати різно-варіантні навчальні програми, вносити необхідні зміни та додатки до навчальних планів;

- ізолюваність дітей із психофізичними порушеннями у спеціальних школах-інтернатах, які є основними спеціальними освітніми закладами. Така ізолюваність має багато негативних соціальних наслідків, зокрема, відчуження сім'ї від виховного процесу, соціальна інфантильність учнів, обмеженість розвитку життєвих компетенцій тощо;

- недостатня соціально-практична спрямованість навчального процесу, наслідки якої – низький рівень сформованості соціально-побутової компетентності учнів, незадовільна орієнтація в системі соціальних норм і правил та відсутність навичок самостійної життєдіяльності;

- недостатня індивідуалізованість та особистісна орієнтованість навчально-виховного процесу, що спричиняють труднощі емоційного та особистісного розвитку учнів, неадекватні уявлення про свої якості, здібності й можливості;

- низька ефективність корекційно-розвивальних занять, яка зумовлює низький рівень комунікативної компетентності, замкнутості, ізолюваності;

- відсутність ліцензійованого психолого-педагогічного інструментарію для діагностики порушень, що утруднює правильне комплектування спеціальних закладів й організацію відповідного навчання;

- недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення освітнього процесу дітей із важкими та атиповими порушеннями, які потребують додаткових освітніх та корекційно-реабілітаційних послуг (Колупаєва, 2016: 364-365).

Саме тому, у 90-х роках, ситуація поступово змінюється. Україна взяла курс на євроінтеграцію. У зв'язку з цим, певні зміни відбуваються в освітній політиці, а саме: уряд приділяє значну увагу питанням забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами та створення їм комфортних умов для навчання. У теорії та практиці сучасної освіти існують два основні підходи подолання у дітей труднощів, які виникають під час навчання. З одного боку, це створення спеціальних груп, класів компенсуючого навчання в умовах звичайних навчальних закладів, з іншого, – включення дитини з порушеннями розвитку до освітнього середовища звичайної групи, класу, але за умов створення для неї відповідних, адекватних її можливостям умов отримання освіти. Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що активний розвиток інтегрованої загальнодоступної системи середньої, професійної та вищої освіти став реальною ознакою євроінтеграційного поступу України. Така система передбачає різноманітні форми спільного навчання та виховання дітей з особливими потребами та їх здорових однолітків.

Водночас, початок XXI століття ознаменувався для українського суспільства переходом до інтегрованого навчання людей з особливими потребами, на противагу західним країнам, які вже близько трьох десятиліть вирішують питання реорганізації системи навчання дітей з інвалідністю та

включення їх в здорове суспільство. Розпочався період активного вирішення проблем, пов'язаних з повною ізоляцією людей з інвалідністю та закритим середовищем. Питання інтеграції людей з особливими потребами у повноцінне суспільство здобули пріоритетного статусу для держави, почався процес реформування системи освіти, скорочення кількості спеціальних закладів і збільшення чисельності спеціальних (інклюзивних) груп, класів у загальноосвітніх навчальних закладах, адаптації загальних умов для навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами серед здорових однолітків. Таким чином, створюються умови для впровадження моделі інклюзивної освіти.

Відтак, для науковців постають нові завдання щодо пошуку та розробки принципово нових основ і організаційних структур, орієнтуючись на західні моделі, та створення нових українських.

В урядових нормативно-правових документах (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912) наголошується, що "інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу".
Всі діти мають право навчатися в школі поруч зі своїм будинком. І з цієї точки зору інклюзія – це процес розвитку максимально доступної освіти, спрямованого на розвиток процесу навчання з установкою на учня і одночасного усунення всіляких бар'єрів для максимально повного розкриття потенціалу кожної дитини.

Принципи інклюзії є основою для освітнього закладу, до них відносяться:

- відповідність складності вирішуваних завдань здібностям дитини;
- задоволення індивідуальних освітніх потреб дитини;
- подолання потенційних бар'єрів в освіті;

- практичне застосування підходів, заснованих на індивідуальних освітніх програмах.

Отже, ідеологія інклюзивної освіти спрямована на надання кожній дитині, всім відособленим і вразливим групам можливостей для результативного навчання. Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає:

- адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями;

- відмовитися від дискримінації людей з обмеженими можливостями і закликає до світової спільноти створити умови для найбільш повної соціалізації їх у суспільстві, забезпечуючи рівні можливості отримання освіти та майбутньої професійно-трудової діяльності.

Питаннями інклюзії, інклюзивної освіти та особливостями впровадження інновацій в умовах інклюзивного навчання в Україні займаються та порушують у своїх працях такі вчені: В. Бондарь, С. Єфімова, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Луценко, Ю. Найда, Т. Сак, О. Таранченко, В. Синьов, Н. Софій, О. Федоренко, М. Чайковський, І. Юхимець та ін.

Наразі можна констатувати, що рух України до інклюзивної освіти розпочався в середині 90-х років зі створення законодавчої бази щодо освіти дітей з особливими потребами (Концепція спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку на найближчі роки і перспективу (1996), Концепція реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями (1998), Концепція державного стандарту спеціальної освіти (1999), Проект державного стандарту спеціальної освіти (2004) та ін.

Водночас, досвід зарубіжних країн, поданий через призму розуміння сучасних запитів спеціальної освіти в Україні, вдосконалення техніки і нових технологій стало вагомим підґрунтям для здійснення інноваційних «проривів» у подальшій розбудові системи освіти осіб з особливими потребами. Йдеться

про активну участь організацій, які сприяли розвитку інклюзивної освіти в Україні. Понад 15 років вони допомагають в розробці законодавчих та нормативних актів, методичними та наочними матеріалами, передають досвід, напрацьований в країнах Європи, США та Канаді. Головною метою організацій стало саме донесення до громадськості переваг інклюзивного навчання.

Інклюзивне навчання не розділяє дітей з інвалідністю та їхніх здорових однолітків; завдяки цілеспрямованому повноцінному спілкуванню поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей; діти мають можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими однолітками й участі у громадському житті; для інших дітей – вони вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських особливостей; налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них; співпрацювати; поводитися нестандартно, бути кмітливими, а також співчувати іншим; для педагогів та фахівців – учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів; учителі опановують різноманітні педагогічні методики, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності; спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей.

До розбудови освіти для дітей з особливими потребами у різний час долучались Програма TACIS («Розвиток інституційного партнерства» Європейської комісії), Програма MATRA посольства Об'єднаного Королівства Нідерландів, Міжнародний фонд «Відродження», Канадське Агентство з міжнародного розвитку (CIDA), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). За їх допомоги та сприяння були створені різноманітні освітні проекти: «Через освіту до соціальної інтеграції» (2003), «Інклюзивна

освіта в Україні – шлях до дій» (2005), «Впровадження інклюзивної освіти в Україні» (2007), «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2001– 2011). Метою проєктів було вивчення та аналіз проблем освіти та професійної реабілітації людей з інвалідністю, моніторинг діяльності системи спеціального та інтегрованого навчання інвалідів тощо.

Варто зазначити, що у 2001 році Міністерством освіти і науки України, Інститутом спеціальної педагогіки АПН України спільно із Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» було розроблено семирічну програму науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Експеримент реалізувався в рамках програми фонду «Залучення дітей з особливими потребами». Було розроблено програму та складено план дослідницької діяльності, підготовки вчителів (вихователів) класів (груп) інклюзивного навчання та програму тренінгів. На базі чотирьох інститутів післядипломної педагогічної освіти в Полтаві, Львові, Івано-Франківську та Білій Церкві реалізувалися проблемно-тематичні курси. Експеримент тривав до кінця 2007 року. За цей час було поетапно вивчено вплив інклюзивного навчання на особистісний розвиток дітей. Таким чином, було визначено, що інклюзивне навчання має включати систему освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. Результати експериментів довели, що це процес, у якому школа намагається відповідати на потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоб забезпечити рівність можливостей. Саме тому, одним із актуальних завдань

сучасної освіти є надання можливостей кожній дитині розкрити свої потенційні можливості в умовах навчання: виховання в закладах, які відповідають їхньому психофізичному стану, здоров'ю та інтелектуальному розвитку.

Починаючи з 2009 року в Україні активізувалася діяльність із приведення існуючого законодавства у відповідність з вимогами Конвенції ООН про права інвалідів в основі якої соціальна (а не медична, як вбачалося раніше) модель розуміння інвалідності. З ратифікацією означеного документа в Україні розпочинається поступове впровадження інклюзивної моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами та створюється законодавчо-нормативна база: наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» (2009), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010). Реалізація Концепції передбачає комплексне розв'язання питань, пов'язаних з нормативно правовим, навчально-методичним, кадровим та фінансовим забезпеченням інклюзивної освіти. Законом України від 06 липня 2010 року № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» врегульовано питання про інклюзивне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах та про навчально-реабілітаційні центри як новий тип навчального закладу для дітей з особливими потребами. Означеним документом вперше було введено термін спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Важливим кроком стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011). Постановою Кабінету Міністрів України від 2016 року передбачено, що діти з порушеннями розумового розвитку отримуватимуть однакові документи про базову загальну середню освіту незалежно від місця навчання, але з приміткою – за спеціальною програмою (Колупаєва, 2016).

Водночас, варто зазначити, що 14 лютого 2017 року вийшла Постанова Кабінету Міністрів України № 88, якою визначено порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Субвенція спрямовується на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів (крім шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів). За рахунок субвенції здійснюється оплата таких видатків: проведення (надання) додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг), що визначені індивідуальною програмою розвитку дитини, яка розробляється групою фахівців у складі заступника директора з навчально-виховної роботи, вчителів, асистента вчителя, практичного психолога, корекційного педагога та інших з обов'язковим залученням батьків або осіб, які їх замінюють, та затверджується директором загальноосвітнього навчального закладу; придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, обладнання, дидактичного матеріалу та особливих наочних засобів, які дають змогу виконувати дитиною індивідуальну програму її розвитку. На придбання зазначених засобів використовуються кошти в обсязі не більш як 20 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину певного загальноосвітнього навчального закладу, яка потребує державної підтримки. Прийнятий документ надає нові можливості у розвитку інклюзивного

освітнього простору, сприяє забезпеченню потреб всіх учасників освітнього простору.

До 2018 року стала структура спеціальної освіти в Україні була представлена такими основними типами спеціальних закладів: для дітей із порушеннями слуху, слабочуючих, із порушеннями зору, слабозорих, із тяжкими порушеннями мовлення, із порушеннями опорно-рухового апарату, для дітей з порушеннями інтелекту, із затримкою психічного розвитку. З 2018 року спеціальні школи для дітей із затримкою психічного розвитку ліквідовані (Іноземцева, 2016: 273, Колупаєва, 2016).

На сьогодні, щоб забезпечити умови доступу до інклюзивної освіти дітей з особливими потребами, між інклюзивними та спеціальними закладами освіти має існувати тісний зв'язок і практична співпраця. Адже спеціальні освітні заклади України мають великий теоретичний і практичний потенціал у навчанні та вихованні дітей із порушеннями слуху (Колупаєва, 2014). За даними Міністерства освіти та науки України, в країні функціонує 334 спеціальні загальноосвітні навчальні заклади, у яких навчається 106 тис. дітей. У системі МОН України функціонує понад 50 навчально-реабілітаційних центрів для дітей із порушеннями психофізичного розвитку, 142 спеціальні дошкільні заклади та 1200 спеціальних груп у дошкільних закладах масового типу, у яких перебуває близько 45 тис. дошкільнят. Реабілітаційні послуги діти та молодь із порушеннями психофізичного розвитку можуть отримати в 46 центрах соціально-психологічної реабілітації, підвідомчих Міністерству освіти і науки України (Колупаєва, 2016).

Слід зазначити, що вітчизняними науковими школами в галузі спеціальної педагогіки – Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова, зокрема Факультетом корекційної

педагогіки та психології, постійно та цілеспрямовано здійснюються фундаментальні та прикладні дослідження з питань удосконалення існуючих засобів, форм, методів навчання, виховання та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими потребами, зокрема в змісті освіти, освітніх технологіях, підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з означеною категорією дітей (Дегтяренко, 2013: 80-81).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Спеціальна освіта в Україні як і освіта взагалі перебуває у стані постійного пошуку, оновлення й удосконалення. Успіх цього процесу значною мірою залежить від розуміння кінцевої мети, спільних зусиль практичних працівників, науковців, усієї педагогічної громадськості. Наголосимо, що суттєвого поступу набув окремий напрям здобуття освіти осіб з обмеженими можливостями – інклюзивне навчання. Проте, незважаючи на позитивні результати роботи із запровадження інклюзивної освіти й певні успіхи на цьому шляху, є чимало перешкод для її успішного розвитку. Повноцінну інтеграцію осіб з обмеженими можливостями у соціум ускладнює невідповідність суспільства до їх сприйняття. Спостерігаються непоодинокі випадки, коли дітям з інвалідністю відмовляють у прийнятті до навчального закладу через упереджене ставлення до них керівників навчальних закладів. З другого боку, до дітей з особливими освітніми потребами часто виявляють надмірну турботливість, що відповідно до європейських стандартів не є рівністю умов. Водночас залишається низьким рівень поінформованості суспільства про інклюзивну систему освіти.

Отже, можна сказати, що питання державної політики у сфері запровадження інклюзивної форми навчання та її сучасного стану, можна стверджувати, що останніми роками в цьому напрямі досягнуто певних успіхів. Водночас необхідно здійснити рішучі кроки для усунення перешкод в успішному розвитку інклюзивної освіти.

Дослідження в цьому напрямі сприятимуть активізації науковців і практиків у пошуку і практичній реалізації ефективних підходів до впровадження варіативних освітніх маршрутів для осіб з особливими потребами та поступальній трансформації освіти цієї категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко І.В. (2016). Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1(55), с. 364-365. Київ.
2. Барно О.М. (2008). Проблема людей з особливими потребами як гостра державна проблема. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*, 4 (6), с. 37.
3. Колупаєва А.А. (2014). Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3, с. 7-11. Київ.
4. Іноземцева, С. (2016). Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, 1, Prešov (in Slovakia).
5. Дегтяренко Т.М. (2013). Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*, 24. Київ.
6. Арендарук А.О. (2013). Досвід впровадження інтеграції та інклюзивної освіти в Україні та за кордоном. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*, 26, 4 (6), с. 37. Київ.
7. Величко Д.В. (2015). Впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 125, с. 47. Чернігів.

REFERENCES

1. Kravchenko I.V. (2016). Istoryko-pedahohichni aspekty rozvytku spetsialnoi osvity v Ukraini. [Historical and pedagogical aspects of the development of special education in Ukraine]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1 (55), pp. 364-365. Kiev (in Ukrainian).
2. Barno O.M. (2008). Problema liudei z osoblyvymy potrebamy yak hostra derzhavna problema. [The problem of people with special needs as an acute state problem]. *Current problems of education and upbringing of people with special needs*, 4 (6), p. 37 (in Ukrainian).
3. Kolupaeva A.A. (2014). Spetsialna osvita v Ukraini ta modernizatsiia osvitnoi haluzi. [Special education in Ukraine and modernization of the educational sector]. *Special child: education and upbringing*, 3, 7-11. Kiev (in Ukrainian).
4. Inozemtseva, S. (2016). Spetsialna osvita na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. [Special education at the present stage of society development]. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, 1. Prešov.
5. Degtyarenko T.M. (2013). Korektsiino-reabilitatsiina dopomoha osobam z psykhofizychnymy porushenniamy yak suspilnyi fenomen ta obiekt spetsialnoi. [Correctional and

rehabilitation assistance to persons with psychophysical disorders as a social phenomenon and an object of special]. *Scientific journal. Correctional pedagogy*, 24. Kiev (in Ukrainian).

6. Arendaruk A.O. (2013). Dosvid vprovadzhennia intehratsii ta inkluzyvnoi osvity v Ukraini ta za kordonom. [Experience in implementing integration and inclusive education in Ukraine and abroad]. *Scientific journal. Correctional pedagogy*, 26, 4 (6), p. 37. Kiev (in Ukrainian).

7. Velichko D.V. (2015). Vprovadzhennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini. [Introduction of inclusive education in Ukraine]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, 125, p. 47. Chernihiv (in Ukrainian).